

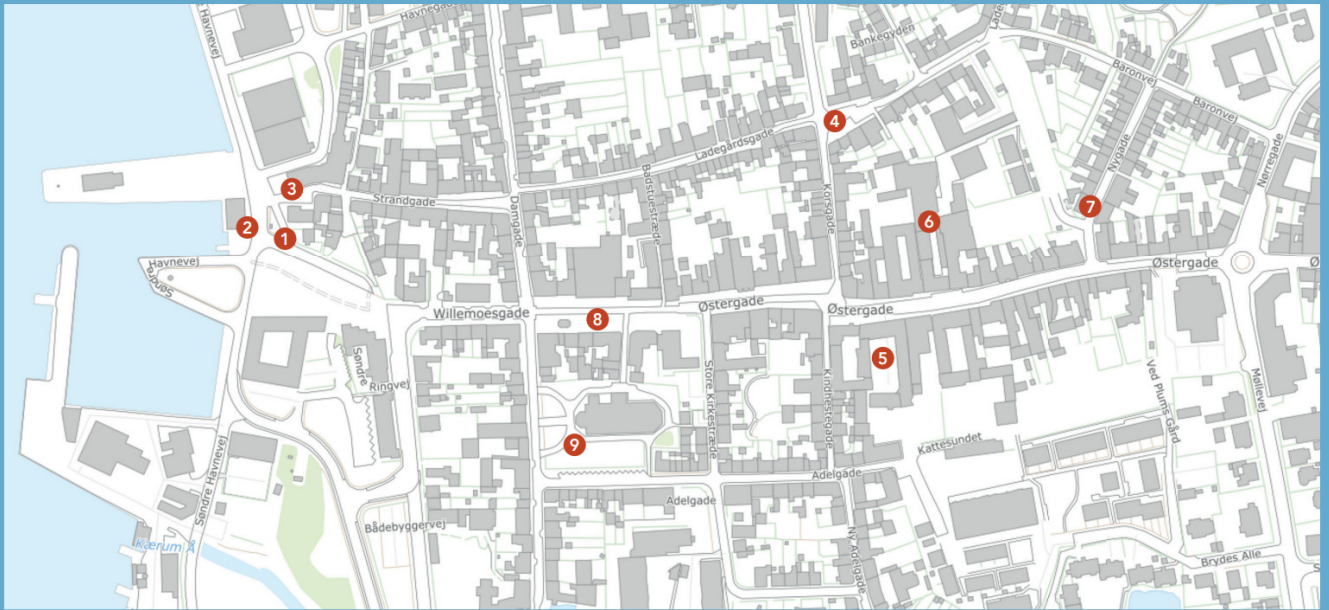
KØBSTADSFORTÆLLINGER

Selvguidet tur i købstaden

Historien sætter spor i byrummet. Turen tager dig med til forskellige steder i byen, hvor du kan få et indblik i, hvad som er sket de forskellige steder i byen. Måske bliver du klogere på, hvorfor vejen breder sig så meget ved Gåsetorvet?

MUSEUM VESTFYN

FIND STEDERNE...

Post 1

Assens havn rummer mange historier, nogle af dem er stadig aktuelle at forholde sig til for nutidens og fremtidens mennesker. Udfordringer med højvande er et gennemgående tema op igennem havnens historie, og i dag planlægger vi også i forhold til fremtidige højvandsudfordringer. Den højeste vandstand på Assens havn indtil nu, var den 13. november 1872, hvor vandet stod helt op til nederste sprosse på vinduerne i Assens Toldkammer. Du kan se markeringen på toldkammerets facade.

Denne højvandsepisode kom blot få år efter, at havnen havde oplevet en højvandsepisode, hvor vandet trængte ind og medførte, at hele Assens Toldkammer kom til at gennemgå en omfattende reovering. (1867/68). I dag sker det jævnligt, at vandet kommer helt op til trappestenen på Assens Toldkammer, og den 20. oktober 2023 stod vandet igen ind i bygningerne på havnen. Denne aften stod vandet op til vindueskarmen på toldkammeret.

En af de virksomheder, der har overlevet på havnen gennem tiderne, er værftet. I dag bidrager Assens Skibsværft A/S til en levende havn, hvor man kan være heldig at se flotte skibe, der venter på at blive repareret på værftet. Allerede i midten af 1800-tallet var der grobund for skibsværft, og et spændende syn for borgerne må det have været, når de store skibe blev hvælvet, så de kunne blive repareret (kølhalet). En aktiv havn er en spændende havn, som tiltrækker mennesker.

Post 2

Du befinder dig nu uden for middelalderens byporte. Her ligger havnen, som er selve kernen til, at købstaden Assens blev anlagt. Assens har siden middelalderen været et centralt overfartssted for trafikken mellem hovedstaden og de tidligere hertugdømmer.

Midtermolen ligger, hvor den gamle skibsbro har dannet havn. Her har både kongelige, adelige og menigmand, der har været på rejse mellem landsdelene eller videre ud i Europa, ventet på at komme over bæltet – også digteren H.C. Andersen har taget turen via Assens og skrevet herom. Mange forskellige fartøjer har fragtet folk og fæ over bæltet.

Tegneren Søren Abildgaard fortæller om sin tur i 1775:

Turen gik fra Assens over det lille Bælt med den mindste Færgébåd til Haderslev Land; i Båden var i alt 4 Passagerer og tvende kufferter og to færgefolk som roede. De forstod ikke ret at føre årene. Den ene af dem drak alt som tieste, og imidlertid stak han sin åre under knæet og lod båden tumle sig af bølgerne, thi vestenvinden blev os imod, og Strømmen var mod vinden. Da de var over halvvejen, roede de båden fast på en sten. Den forreste roers knægt skulle støde os løs, men lod os stå, indtil han fik afpisset.

I 1640 blev den centrale postrute flyttet fra Middelfart-Snoghøj til Assens - Aarø Sund. I Assens var der anbragt et portfyrtårn i kvisten på Strandporten, der skulle vise vej for Assens-Aarø Sundfærgen.

Strandportens fyr blev benyttet i samspil med vippefyret på Baagø, som i 1816 blev erstattet af det fyr, som vi kan se på Baagø i dag. Endvidere kommunikerede disse to fyr med fyret på Årø, og på den måde kunne postbåden og andre rejsende komme trygt over Lillebælt, også efter mørkets frembrud. En gang imellem gik det alligevel galt, som den gang i 1784, hvor den ene af to postbåde forliste på vejen fra Assens til Aarø Sund. Båden havde 13 passagerer, to besætningsmedlemmer, samt gods og postsending med værdier for 1572 rdl. om bord. Nord for Årø sejlede båden på et stort stykke drivis, og i løbet af kort tid sank den. Kun én passager blev reddet i land, og de store værdier blev aldrig fundet – trods postvæsenets store dykkerindsats. Tabet af Sønderjylland i 1864 samt jernbanens udbygning over Fyn i 1865, medførte, at Assens mistede sin status som central forbindelse mellem landsdelene. Ved Genforeningen i 1920 lykkedes det A/S Lillebelts-Overfarten at få koncession på postoverførsel med det tidligere udflugtsskib "Helene". Færgeforbindelsen mellem Assens og Aarø Sund ophørte i 1972.

Gå mod øst og følg Strandgade.

Ved Færgegården ser du gadenavnet *Strandporten*. Det var her, den gamle byport og fyr stod. I Bådsmændsstrædet – sidegade til Strandgade, boede primært havnens og søens folk.

Post 3

Du befinder dig nu lige ved byens vestlige port - Strandporten. Her boede primært havnen og havets folk.

På samme måde som havet forbinder mennesker, kan det også adskille folk

I august 1882 forliste den unge sømand Otto Jørgensen, søn af færgeskipper Rasmus Jørgensen fra Assens, da bramsejlsskonnerten Jensine Maria gik ned på en transport mellem Norge og Skotland. Hjemme i Assens ventede hans mor på hans hjemkomst, indtil hun fik den sørgelige meddelelse om skibets forlis.

Både lyset og mørket har haft stor betydning for menneskers gøren og laden udenfor byens vestlige byport.

En af toldernes vigtige opgaver var at undersøge gods i både og skibe og sikre, at det, der skulle fortoldes inden det kom ind i byen, også blev det. Mørket var nyttigt, når man ville gemme godset for tolderne. Tolderens lampe blev dog flittigt anvendt i jagten på smuglervarer. Assens havn var tidlig med at få gaslygter, og det bidrog til, at de lyssky forretninger blev udfordret. Dog var der muligt at snige sig langs nordsiden af købstaden – på bagsiden af de haver, som hører til den nordlige side af Ladegårdsgade.

Gå forbi Hotel Postgården, som du har på din højre hånd. Gå frem til krydset.

Du har nu gået en del af det, der var hovedvejen mellem havnen og torvet frem til 1884. Du skal ikke til torvet lige nu, i stedet skal du tage den smukke Ladegårdsgade hele vejen hen til Gåsetorvet. Når du passerer de to gavlhuse på nordsiden af gaden, kan du jo tænke på, at omme bag skurene i baghaven, gik der en smuglersti.

Post 4

Ladegårdsgade var en transporthovedvej på samme måde som Østergade. Byporten øst for Gåsetorvet, Ladegårds Port, sikret byens handel for dem, der kom fra Middelfart.

En af de varer, som kom igennem denne port, var de mange stude, som havde gået langt og skulle gå endnu længere. Du befinder dig lige nu der, hvor nogle stude skulle dreje mod torvet og de fleste skulle videre ned mod havnen - den vej, hvor du er kommet fra.

I forårmånederne op igennem 15 og 1600-tallet var det nemlig ikke usædvanligt at se store flokke af stude, dvs. kastrerede tyre, gennem Assens by. Inden dyrene ankom til byen, blev de fedet op på godser og herregårde, som Hagenskov og Brahesborg tæt på Assens. Gennem Ladegårdsgade førtes ruten via Strandgade i en lige linje til havnen, hvorfra studene blev udskibet. Især var 18. marts 1642 en travl dag. Denne dag blev næsten 1400 stude udskibet fra Assens havn. De åbne smakker, som sejlede studene over Lillebælt, kunne rumme både kreaturer, vogne, heste og passagerer. Assens lå dengang centralt langs hovedpostruten mellem hovedstaden og hertugdømmerne og videre ned i Europa og var et af de få toldsteder i landet, hvorfra der var tilladt at udskibe stude. Studenes destination var markederne i hertugdømmerne.

Således leverede Danmark kød til et Europa med stærk befolkningsvækst - fødevarer som, på egne ben, gik fra produktionsområderne til forbrugsområderne. Den første destination var kvægmarkedet i Wedel. Markedet her fik kaldenavnet "Magermarkt", fordi dyrene var afkræftede, når de nåede frem.

For hvert dyr, der blev udskibet fra havnen, skulle der betales told. I midten af 1600-tallet blev mellem 4000- 6000 stude udskibet årligt. Det blev en god forretning for byen og for den enkelte studehandler. Derfor finder vi datidens borgerlige spidser på listen over studehandlere; Rådmand Jørgen Bang (1593-1666) og hans familie stod i perioden 1640-1655 for 1/3 af det kvæg, der var opstaldet i Assens med henblik på markederne i Europa. Også tolder og borgmester Bonde Jacobsen (død i 1658) deltog aktivt i studehandel. Når du står på Gåsetorvet kan du se, at vejen bliver bredere hen mod krydset. Her skulle der være plads til mængderne af kvæg, når de blev drevet ned mod henholdsvis havn og torv.

Du drejer nu til højre og fortsætter ind ad Korsgade. Her passerer du et af de ældste huse i byen, Madam Bundsens Hus, som også er et gavlhus og vidner om byens nærhed til hertugdømmerne. Når du møder Østergade, ser du en perlerække af store købmandsgårde: Willemoesgaarden, Plums Gård og Brydes Gård. Disse tre velbevarede købmandsgårde lå umiddelbart inden for den største byport, Østerport.

Post 5

De mange velbevarede købmandsgårde i Assens vidner om et rigt handelsliv, og især har de tre købmandsgårde Willemoesgaarden, Plums Gård og Brydes Gård gennem tiderne huset byens førende købmænd.

Går du ind i Plums Gård og kigger på den østlige længe, kan du stadig i arkitekturen aflæse, hvordan korn har været en vigtig vare. Kornet blev købt fra bønderne i oplandet og sendt videre i skibsladninger. Fra høsten og frem til nytår kom vogne med de forskellige kornsorter, og bl.a. Plums gård var fuld af vogne. Tit spændte folk hestene fra og trak vogne med håndkraft ind i gården. Der var store penge at tjene på kornet, og der kunne også falde lidt af til gårdskarlen, som tog sig af hestene, imens kornsækkene blev hejset op på de forskellige lofter. Dette skete med håndkraft. Efter 1890 fik man hejseværker.

Ved næringsfrihedslovens ikrafttrædelse i 1862, ophørte købstadens privilegier.

Tabet af Sønderjylland i 1864 samt anlæggelse af stationsbyer langs hovedbanen over Fyn udfordrede forretningslivet i Assens. For at sikre fremtidig handel, gik i alt 37 forretningsdrivende i byen sammen om at stifte Handelsforeningen i Assens (1874), senere: Assens Handelsstandsforening. På Hotel Postgaarden i Strandgade mødtes bestyrelsen, hvor vi blandt andet finder Købmand N. M. Plum. – den ene halvdel af brødreparreret N. M og F. Plum. Bestyrelsesmedlemmerne arbejdede på flere fronter; – heriblandt med at få jernbane til Assens samt at forbedre adgang til havnen, for at sikre kunder og varer til byen. Derudover var det væsentligt at sikre gadebelysning for de handlende, så de kunne føle sig trygge, når de skulle handle efter mørkets frembrud. Det lykkedes Handelsstandsforeningen at sikre, at byens gaslygter måtte være tændt i november og december i forretningskvarterene og på gadehjørnerne efter mørkets frembrud.

I midten af 1800-tallet gik erhvervslivet i Assens sammen om at stifte Assens Spare- og Lånekasse (1852). Spare- og Lånekassen havde som formål at opmuntre til opsparing. Indskud fra befolkningen og tegning af aktier til støtte for virksomheder, var vigtige opgaver. I 1896 oprettes A/S Assens Bank på initiativ af flere erhvervsdrivende i Assens, og i 1906 flyttede banken ind i en af de store købmandsgårde – Brydes Gård. I dag hedder banken Fynske Bank, og den holder stadig til i den gamle købmandsgård.

Du går ud igen på Østergade og drejer til venstre ind ad porten ved Apoteket, Tobaksgården. På de lave sidebygninger kan du se fotos fra den gamle Assens Tobaksfabrik.

Post 6

Med købstadsprivilegierne, var det kun medlemmer af håndværkerlavet, som måtte drive håndværk i byen. Og privilegierne sikrede også, at der ikke var konkurrenter lige uden for bymuren.

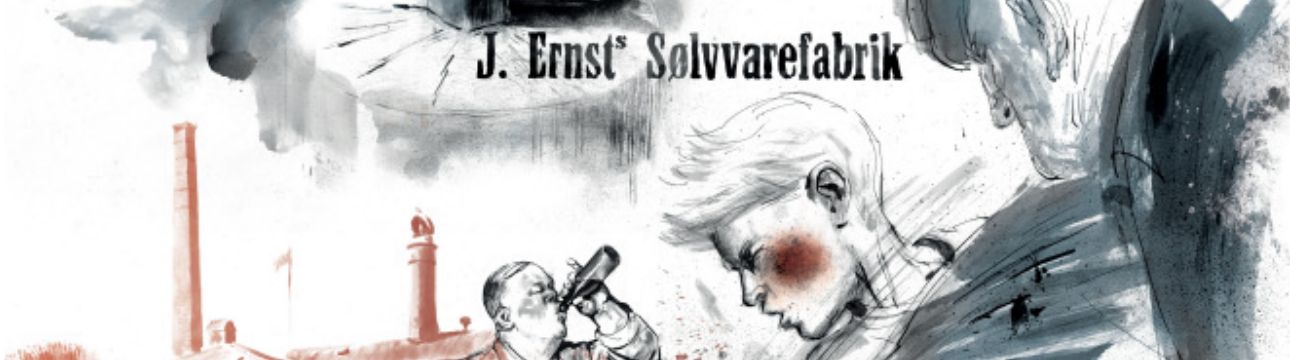
Sukkerfabriken

Assens Tobaksfabrik

J. Ernst's Sølvvarefabrik

Assens Tobaksfabrik var en af de tidlige fabrikker i byen. Allerede i 1830'erne var der tobaksfabrikation i Østergade 52. Tobaksfabrikant Georg Gundersen overtog fabrikken i 1864, og flyttede virksomheden til Østergade 35. Her købte han flere gårde og udvidede også løbende i baggården mod nord.

Forbrugernes vaner var i starten skråtobak. Skråtobak blev lavet ved hjælp af en sovs; Tobaksbladene i sovsen blev klemte til små bolde som skulle tørre, hvorefter de udgjorde bindegodset i skråtobakken. Det var ofte unge arbejdere, der havde denne opgave, og det var hårdt for hænderne, som ofte fik sprækker i huden. Efter 1873 var det krav om, at alle som arbejdede på fabrikken skulle være fyldt 10 år.

Tobaksfabrikken flyttede i 1990'erne ind i nye lokaler på sydsiden af byen, og her bliver der stadig produceret tobak.

Det store industrielle boom kom til Assens i 1884. Jernbanestrækningen mellem Tommerup og Assens blev etableret og forbandt Assens til hovedjernbanen og dermed til de øvrige landsdele. Boomet kom trods en svær periode for byen. Krigen i 1864 medførte, at Assens mistede status som overfartsby til Sønderjylland, der blev tysk. Alligevel åbnede De Danske Sukkerfabrikker (DDS) fabrik i Assens i 1884. I 1882 var direktøren og hans hustru, som kom fra Assens, på besøg i byen. På dette tidspunkt var Slagelse også i spil som lokation for fabrikken. Assens fik tegnet det nødvendige sukkerroeareal på 2000 tønder land, hvilket lagde grundlaget for at anlægge en fabrik i Assens. For at forkorte transporten fra roemark til fabrik, blev der anlagt saftstationer i Assens by, Haarby, Uglebjerg, Salbrovad og Kolding, hvor saften fra roerne blev ført i rør til fabrikken. Fra 1910 anlagde man roebaner, hvor roerne blev transporteret til fabrikken i Assens. Roebanerne blev også brugt til at køre gods mellem købmandsgårdene og landmændene. I 1961 blev roebanens skinner taget op. Togets og saftstationernes funktion blev overtaget af vejtransport. Sukkerfabrikken blev nedlagt i 2006.

I 1885 etablerede byens førende mænd et "Bayersk- og Hvidtøls Bryggeri" - i dag A/S Bryggeriet Vestfyen, som stadig producerer øl i Assens. Herman Adolf Beyer fra Carlsberg Bryggeri bestyrede bryggeriet de første mange år. Sidst i 1800-tallet kunne en bryggeriarbejder drikke en halv snes øl om dagen. Opfattelsen var, at det var brændevinen, folk blev gale af, ikke øl.

Du går ud igen på Østergade, følger gaden op mod Nygade, hvor du drejer ind.

Nygade er, som navnet afslører, en gade som er nyere end de gader, der omkranser den. I dag er gaden udpeget som et særligt bevaringsværdigt kulturmiljø, det gør at du også i fremtiden kan nyde synet af de ensartede, men alligevel forskelligartede røde husfacader.

Post 7

Som følge af lavsvæsenets ophævelse i midten af 1800- tallet, kunne håndværkere etablere sig mere frit. I 1853 gik flere håndværkere sammen og etablerede det, der skulle blive til Assens Håndværker og Industriforening. Foreningen etablerede Teknisk Skole i Nygade (Nr. 4) i 1880'erne. J. Ernst's Sølvvarefabrik etablerede værksted, og senere fabrik i Østergade 57, og med værksted i Nygade Nr. 2.

Nygade blev anlagt på apoteker Strøybergs toft, kaldt Trianglen. Det første hus, Nygade nr. 1, blev opført i 1886. På samme tid blev den tidligere Barongyde udbygget og ændrede navn til Baronvej. Boligerne blev bygget i en tid, hvor industrien i Assens tog fart, og gaderne blev beboet af børnefamilier, hvor forældrene havde arbejde på byens fabrikker. Der var også plads til de større børn på fabrikkerne (børn over 10 år jfr. fabriksloven 1873). Blandt andet havde Assens Tobaksfabrik ca. 1890 to hold børn af 7 drenge på hvert hold. Det ene hold arbejdede formiddag og gik i skole om eftermiddagen, og det andet hold arbejdede modsat.

I Nygade boede bl.a. pakmester og togfører Frederik Vilhelm Julius Frandsen, der i 1948 forulykkede med toget, da det kørte ind i et hus på Assens havn. Frandsen døde samme dag af skaderne. Det var almindeligt, at en familie boede i stueetagen og udlejede 1. sal til en anden familie. I 1960-70'erne var det derfor meget attraktivt at købe hus i Nygade og Baronvej, da pladsen var større her, og det blev mere almindeligt, at husene herefter blev til enfamiliehuse.

Frem til 1951, hvor gaden blev kloakeret, var der latriner i baggården. Natmanden skulle gennem den smalle gang med spandene. Familierne i det enkelte hus delte latrin. Mange elever fra Teknisk Skole, senere Handelsskolen, Nygade nr. 4, fangede solens varme stråler på trappestenene uden for Nygade nr. 11, når de havde frikvarter. Skolens elever har også bidraget til, at der var liv i gaden i dagtimerne. Under 2. Verdenskrig indtog tyskerne skolebygningen. På modsatte side af gaden, i Nygade nr. 1, skjulte husejeren en jøde i samme periode. Gennem porten til Nygade nr. 2 kunne man i 1920'erne opleve den store stab af arbejdere fra J. Ernst's Sølvvarefabrik A/S på vej hjem for at spise til middag.

Nygade og Baronvej er to gader, der holder på beboerne og gemmer på gode fortællinger. I et hus på Baronvej hænger stadig den lysekroner, som har fulgt huset fra nyt af og frem til nu gennem flere nye ejere.

Du går tilbage på Østergade og følger denne mod vest frem til torvet. Torvet strækker sig fra det gamle rådhus og hen til krydset Damgade/Willemoesgade/Østergade.

Post 8

Torvet i Assens har gennem tiderne dannet rammen om blandt andet handel og markeder, politiske handlinger og afstraffelse.

På byens torv har indbyggere i år 1740 kunne hente vand fra brønden, som lå vest for Kirkestrædet, samt høre sidste nyt, formidlet af byens opråber. Frem til 1901 har byens stemmeberettigede borgere afgivet stemme til folketingsvalg ved håndsoprækning. Dette foregik i den vestlige ende af torvet. På denne måde var det tydeligt, hvem der stemte på hvem.

Her stod også en kag, som blev anvendt til afstraffelse af tyve og løstgængende kvinder. En kag var en høj støtte, som den dømte blev fastgjort til. Når afstraffelsen skulle foregå, var byens opråber vigtig for formidling af nyheden. Kagen som afstraffelsesredskab blev anvendt i Tyskland og de nordiske lande fra 1200-tallet. Kagstrygning, hvor den dømte blev bundet til kagen og modtog piskeslag på bar ryg, blev først ophævet som straf ved straffeloven af 1866.

Sidst i 1600-tallet var der to markeder i Assens. Pedersmesse foregik d. 22. feb. og Bertelsmesse d. 24. aug. I 1719 henstilledes til at gøre 25. oktober til markedsdag for heste- og kvægmarked, da denne type marked ikke blev afholdt i byen. I begyndelsen af 1700-tallet var det ellers almindeligt, at købstæderne afholdt heste- og kvægmarkeder. "Torvedag", som vi kender det fra midten af 1800-tallet, var for at styrke torvehandelen, hvor landbrugsprodukter blev bragt til torvs på bestemte dage. På torvet finder vi også byens ældste rådhus. Bygningen har set ud på flere måder, både i den klassiske hvidkalkede dragt, således som vi kender den i dag, og i det, man kalder Rosenborgstil, som vises i illustrationen.

Frem til 1884 var torvet lukket mod vest. Med jernbanens anlæggelse blev to huse nedrevet, for at skabe bedre forbindelse mellem torv og jernbanestation.

Du går mod syd ad Damgade. Nu får du et fint kig på den tidligere omtalte Sukkerfabrik. På din venstre hånd får du øje på kirken - Fyns nest største kirke, kun overgået af Skt. Knuds kirke i Odense.

Post 9

Vor Frue Kirke som den står i dag, har stået tilnærmelsesvist uændret siden 1488 udvendigt.

(Indsæt Sunes Tegning)

Kirken har dannet ramme for både katolske og evangeliske messer og forkyndelser, samt den uro, som de to anskuelsesmåder skabte i 1500-tallets begyndelse. Assens blev landets første reformerede by, det skete allerede i 1528, hvor reformationen officielt blev indført i Danmark i 1536, efter længere tids politisk og kirkelig uro.

Karmelitermunken Peder Lavrendsen fra Næstved og vikar ved Sct. Nikolaj Kirke i Svendborg, Christian Clausen Skrok, var to væsentlige figurer i det arbejde, som førte til reformation i Assens. Luthers lære havde mange sympatisører i hertugdømmerne, og Assens' forbindelse over Lillebælt medførte, at tanker og anskuelser også vandrede over bæltet.

I middelalderen kunne man besøge Helligåndshuset på grunden mellem Strandgade, Ramsherred og Havnegade, hvor munkeordenen *Helligaandsbrødrene* bl.a. sikrede et vist hospitalsvæsen for de syge, samt varetog de fattige og fremmede uden godtgørelse. At have et hospital har været med til at give Assens et opland.

Fra omkring år 1500 og frem til 1526 overtog Karmeliterne, hvor hospitalsfunktionen blev ophævet til fordel for kloster. Gennem den katolske tid var der således en form for forsorgsvæsen. Fra reformationen og frem til midten af 1800-tallet oplevedes et vakuum i forhold til forsorg for fattige, syge og fremmede. Først i 1853 (TJEK), kom der hospital- og fattigforsorg i Ramsherred.